

Bogo Jakopič,

Zavod za usposabljanje slušno in govorno prizadetih, Ljubljana

FONETIKA FRANA GRMA

V knjižnici Zavoda za usposabljanje slušno in govorno prizadetih je del knjižne zapuščine bivšega dolgoletnega ravnatelja gluhonemnice v Ljubljani pedagoškega svetnika FRANA GRMA (prim. SBL I., 2. zvezek, str. 262.) Med njegovo zapuščino vzbuja posebno pozornost debelejša rokopisna mapa z oznako **Fonetika**. Kolikor lahko trdim, gre za prvi tovrstni poskus (čeprav v rokopisu) praktične fonetike pri Slovencih. V mapi se očitno skriva domala vse življensko delo velikega ljubitelja fonetike in praktičnega fonetika Frana Grma (1877 — 1967).

Od samega začetka svojega delovanja na gluhomnemnici, kjer je bil ravnatelj polnih 32 let, je Fran Grm uvidel, da je surdopedagoški kader premalo izobražen in pripravljen za delo v razredu z gluhonemnimi učenci. Zato je zelo marljivo prebiral strokovno literaturo, seveda pretežno na nemškem jeziku in se redno udeleževal surdopedagoških sestankov v domačem in evropskem merilu. V želji, da se odvrne od enostranske orientacije v nemški literaturi, se je naučil francosko, da bi mogel brati nekatere avtorje s področja fonetike in se je naučil celo holandsko. Pridobljeno znanje ni Grm nikoli hranil samo zase, ampak ga je radodarno delil vsem, ki so se zanimali za stroko. Od 1905. do 1922. je učil honorarno na učiteljskišči v Ljubljani, najprej

metodiko pouka gluhih, a nato še praktično fonetiko, da bi tako uvedel bodoče učitelje v skrivnosti in zakonitosti govora in omogočil tudi njim, da bodo sami odpravljali nekatere lažje napake ter govorne motnje pri svojih učencih.

L. 1929 je obiskal pariško gluhone-mnico. Prisostvoval je pouku, ki se je odvijal po artikulacijski metodi. Grma so predvsem zanimali fonetični problemi, zato je obiskal v laboratoriju, ki je bil priključen gluhone-mnici, znanega strokovnjaka fonetika Marichela. Pridobil je mnogo pobud v tem pogledu. Ostal je v pisemni zvezi z njim, toda ne dolgo, ker je znani učenjak kmalu umrl. Tudi Grm sam se je pred vojno zelo trudil, da bi pri ljubljanski gluhonemnici ustanovil fonetski laboratorij, kar pa mu ni uspelo iz finančnih razlogov. Od svojih strokovnih kolegov, ki so obiskovali v desetletju pred drugo svetovno vojno znana surdopedagoška in fonetska središča v Evropi, pa je mogel spoznati dela Ferrerija, Vatra, Baldriana, Querlla, Malischa in Barzcija. Tako sta ga bogata izkustvena vnema in znanje naravnost vodila do dela pri slovenski praktični fonetiki, katere obrise sta uspela uredničiti tudi logopeda Vilko Mazi (Prim. Govorne motnje, Lj. 1935, Preprečevanj in zdravljenje jecanja, Lj. 1948) in Zdravko Omerza (Prim. Uporabna fonetika I. del Lj. 1964, Upo-

rabna fonetika Lj. 970, Govorne napake Lj. 1972).

Že Grmovi uvodni članki v strokovnem časopisju pričajo, da si je zadal kot življensko nalogo iskati vzroke pomanjkljivemu govoru in se podati na pot fonetičnih raziskav (Prim. Popotnik iz 1920: Vzroki pomanjkljivemu govoru ter določitev inteligence sluha). L. 1935 je izdal Fran Grm brošurico Študij fonetike, ki je izšla v Beogradu. Skoro neopazno bi to delce prešlo zgodovino, če se ne bi ohranilo do danes v nekaj izvodih. Predavanje je ušlo v Ped. zborniku za l. 1935, v Ljubljani. V resnici je to predavanje, ki je bilo na II. rednem letnem zasedanju odbora Združenja nastavnikov šole za defektnu decu kraljevine Jugoslavije, avgusta meseca l. 1935 v Ljubljani. V srbohrvaščini je to predavanje prevedel Ferdinand Maslič. Prevod je bil objavljen pod naslovom Študij fonetike, najprej v Glasu nedužnih št. 1—3, 4—6 (l. 1936), a nato kot 4. zvezek Pedagoške biblioteke »Glasa nedužnih« (separat iz časopisa).

V tej brošurici Fran Grm govori o potrebnosti študija fonetike za vsakega učitelja, profesorja materinega jezika, skratka pedagoga, ki se ukvarja s poukom jezika, še posebej pa za pedagoga, ki poučuje gluhe otroke. Nadalje govori o potrebnosti specialnega znanja iz akustike. Za razumevanje akustični hpojavnov priporoča študij resonance. Po akustiki pride na vrsto študij anatomije in fiziologije govornih organov. Nato priporoča abecedo po Jespersenu, ki je, kot trdi najbolj nazorna in uporabna abeceda iz 4 razlogov:

1. dá se zelo dobro uporabiti za analize glasov;

2. zelo je elastična in preprosta;

3. zajema s simboli cele skupine sorodnih glasov — n. prim. take, ki se izgovarjajo na vrhu jezika ali na spodnji strani zgornjih zob, nadalje vse zapornike (Verschlusslaute), vse

zvočne glasove, itd.;

4. ne odbira simbolov samovoljno, zato si lahko zapomnimo njihov pomen.

Grm zelo pohvali Mellevilla Bella, ki je v zmedi, odnosno številnih sistemih, našel neko urejeno razdelitev, ko je izhajajoč iz tega, da je vsak glas določen s položajem vseh govornih organov, uredil svoj vokalni sistem. S tem je dokazal, da podlaga sistematike glasov leži v artikulaciji posameznih govornih organov in nikjer drugje.

Nadalje razlaga Grm nastanek glasov — soglasnikov in samoglasnikov. Zelo priporoča Grm kot eksperimentalni fonetik različne fonetične vaje. Za študij fonetike Grm najbolj toplo priporoča Jespersena (Lehrbuch der Phonetik). Ob koncu razglabljanja Študij fonetike navede važnejšo starejšo in sočasno literaturo. Ta brojura je bil le uvod v njegovo nekoliko kasnije nastajajočo knjigo praktične fonetike. Fonetiko samo pa je pisal nekako od tega uvoda (od l. 1935) pa v presledkih vse do svoje smrti (l. 1967). Gre namreč za nenehno rast in izpopolnjevanje zapisnikov iz fonetike, največ ob predavanjih za učitelje, kasneje za surdopedagoge na VPŠ.

Ne bo težko dognati, kako temeljito se je Fran Grm pozanimal, kaj imamo Slovenci in kaj imajo naši evropski sosedje zapisanega o fonetiki. Z enako ljubeznijo pa je sestavljal tudi svojo, v rokopisu ohranjeno Fonetiko, svoje življensko delo, o kateri še nekaj besed. Rokopisna mapa, ki obsega 314 tipkanih strani velikosti pole, ima na naslovni strani zapis: Fran Grm, Lravnatelj, Tabor št. 2 Ljubljana — **Fonetika**. Kaže, da je delo zasnovano v dveh delih: prvi del obsega fonetiko fiziologijo govora, drugi del pa bi bil namenjen logopediji. Žal, da je uspelo avtorju uresničiti v zapisu le prvi del. Saj pravi avtor, Fran Grm, v Uvodni besedi

takole: — »Snov človeškega glasu in govora sem razdelil v dva dela: prvi del obravnava fiziologijo (fonetiko), drugi pa je namenjen logopediji. Je to prvi poskus te vrste, zato je delo v marsičem še nepopolno. Naj mi bralci to dobrohotno oprostite. Misel, koristiti stvari, pojasniti tvorjenje žive besede, te veličastne stvaritve človeških rodov, opisati njeno normalno in patološko stanje: patološko, ki je precej pogostno, pomagati zdraviti po najnovejših skušnjah in metodah, mi je že dolgo rojila po glavi ter me navezadnje prisilila, da jo izrazim v tiskani besedi. Morebiti ji bo s tem delom vsaj kolikor toliko zadoščeno. Snov sem zajemal iz svoje dolgoletne skušnje na gluhoemnici, praktični preskuševalnici teoretične fonetike, črpal pa se mjo tudi iz strokovne literature najboljših fonetikov in logopedov, teoretikov in praktikov.« Nato navaja avtor znane vrhunske evropske fonetike (kot Jespersena, Brocha, Vičtorja ter Slovenca Fr. Ramovša, podobno kot že v brošurici Studij fonetike, Bgd 1935) ter zajema domala vsa važnejša dela fonetske in še druge literature vse do l. 1948. Kot navaja Grm- bi literaturo s področja logopedije navedel v II. delu. Torej je pred nami v resnici Fonetika I. del, ki ga je označil avtor z velikim naslovom: »Človeški glas in govor«. Temu slede poglavja. Pri prvem poglavju (Fiziologija govoril) se avtor posebno ozre na logopedijo in učenje tujih jezikov. Z izredno natančnostjo se loteva avtor gradiva iz akustike, holtzu, opirajoč se na glasbo, na tonovsko lestvico, na prodornost zvoka zlasti jemlje veliko snovi po Helmpreko medija; navaja vzrok, tekočine in trdo snov. Skrbno opredeljuje šume in tone, pri čemer se poslužuje fonovtografa. Navaja matematično akustiko Fouriera (1768 — 1830) in njegovo misel v kompleksnih tonih. Pri tem je Grm zelo dobrodošla primerjava na glasbilih. Zanimivo pre-

deljuje tudi pomen resonance. V poglavju »Fiziološko sprejemanje glasov in govora« razdeli uho v dva dela: v **zvokovodni del**, to je zunanje in srednje uho, in **sprejemni** (receptijski del) to je, notranje uho ali labirint. Zelo natančno opiše vse ušesne organe, navaja v presledkih tudi slike, ki pa, žal, niso priložene. Poleg natančne anatomije se seznanimo tudi s fiziologijo ušesa in slušnega živca. Pregledno razdeli tudi možganske živce ter njihove funkcije. Rad prehaja vmes na posamezne primere odstopanj normalne recepcije, kar pa bolj podkrepljuje njegove opise, kot pa bi motilo. Posebni poglavji zajemata dihanje in govorila. Pri dihanju omenja dr. Gutzmanna in njegovo razlago običajnega dihanja. Zanimivo je razpravljanje o psihični alteraciji dihanja, tako pri vsakdanjem govoru, pri recitaciji itd. Natančno opisuje Fran Grm tudi govorilne organe, laringoskopijo in laringostroboskopijo. V posebnem poglavlju obravnava avtor delovanje govorilnih organov na splošno. Nato deli glasve — glasnike po akustiki. Zanimiva je primerjava v akustični analizi karakterističnih vokalov. Ugotovlja, da so analize tonov zelo neenotne po različnih poskušavalcih. Poglavje »Delitev glasov po fonologiji in fonetiki« obravnava zgodovino fonologije in njena izhodišča ter govori o fonetiki bolj na splošno, nate pa se v posebnem poglavlju loti teorije vokalov z njihovimi karakteristikami. Potem obdela vokalne sisteme (n.pr. Bellovega, Swetovega — Stornovega ter še bolj praktičnega Forchamerjevega). Operira s slikami, kako se tvori artikulacija vokalov in se pri trikotniku odloči zlasti za Hallwagov, nekoliko razširjeni trikot. Glede na izgovorjavo vokalov upošteva karakteristične znake po mednarodni klasifikaciji. Zelo intenzivno se ukvarja tudi z izgovarjavo soglasnikov in posebnej naglasi Hermannovo analizo konzontanov. Pri obravnavi glasov upošteva

izgovarjavo v različnih jezikih. Pri glasovnih pojavih se najdalj zadrži pri asimilitornih pojavih, saj obravnava tudi psihično utemeljitev asimilacije. Ne gre pa, seveda, pri obravnavi prezreti drugih glasovnih sprememb. Posebno mesto odmeri avtor pregledu nekaterih bistvenih artikulacijskih razločkov med slovanskimi, romanskimi in germanskimi jeziki. Že bolj proti koncu svojega raz glabanja govori o akcentu v razdelkih: a) tonični (muzikalni akcent), b) dinamični (jako-stni, ekspiracijski) akcent, c) tempo-ralni (kvantitativni, dolžinski ali časovni akcent); posebej razlaga še besedni in stavčni akcent. S pozornostjo se ustavlja tudi pri ritmu in melodiji govora. Na koncu svojega I. dela pa

spregovori še o artikulacijski osnovi, dihalnem pritisku ter o resonančnih ter taktilnih optičnih znakih glasnikov.

Celoten I. del Fonetike Frana Grma je še danes vreden temeljitega študija ter obdelave. V njem je pokojni entuziast na področju praktične fonetike Fran Grm, kar se da temeljito in doseledno upošteval ne samo prejšnje ugotovitve strokovnjakov s tega področja, temveč tudi vestno beležil sočasne pojave na območju praktične fonetike tako doma kot v svetu. Zato naj bo ta članek le opozorilo, da bi kazalo Frana Grma upoštevati pri obravnavanju praktične fonetike pri nas, kadar koli bi o tej stroki posebej spregovorili.

LITERATURA:

1. SBL I., 2 zv., str. 262
2. Štirideset let gluhonemnice v Ljubljani, Lj. 1940, str. 12 — 15
3. Spec. škola XVI. šte. 4, str. 506
4. Sedemdeset let Zavoda za usposabljanje slušno in govorno prizadetih v Ljubljani, str. 8, 11.
5. Spec. škola XX., šte. 3, 1. 1971, str. 298
6. Tipkopis Fonetika (Fr. Grma) — 73 strok. knjižnice Zavoda za usposabljanje slušno in govorno prizadetih v Ljubljani, Vojkova ul. 74.

»PHONETICS« BY FRAN GRM

Summary

The author of the review Bogo Jakopič points out the significance of the book »Phonetics«, which was written in 1935 by Fran Grm, for many years the director of the Institution for the Deaf in Ljubljana. It is the first book of this kind in our country, in which the author recommends all the teachers, and especially those teaching the mother-tongue or deaf children, to learn the fundamentals of this science. Grm has left the complete work in manuscript, from which Jakopič extracts the principal ideas reflecting the level of the theory and practice in this field of that period in Europe.